

ДОРОНІН І.М., кандидат юридичних наук, доцент

БАЛАНС МІЖ РЕАЛІЗАЦІЄЮ ФУНКЦІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ДОТРИМАННЯМ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В ІНФОРМАЦІЙНІЙ СФЕРІ

Анотація. До визначення співвідношення і впливу реалізації функції забезпечення державної безпеки на дотримання прав і свобод людини в інформаційній сфері у контексті можливого обмеження прав.

Ключові слова: забезпечення державної безпеки, інформаційна сфера, обмеження прав і свобод, реалізація функції держави.

Аннотация. К вопросу соотношения и влияния реализации функции обеспечения государственной безопасности на соблюдение прав и свобод человека в информационной сфере в контексте возможного ограничения прав.

Ключевые слова: обеспечение государственной безопасности, информационная сфера, ограничение прав и свобод, реализация функций государства.

Summary. Influence of the implementation of the state security function to the rights and freedoms in the information sphere considering the possibility of limiting the rights.

Keywords: state security ensuring, informational environment, restriction of rights and freedoms, implementation of state functions.

Постановка проблеми. Питання обмеження прав і свобод людини і громадянина під час здійснення окремих функцій держави є надзвичайно важливим, але мало дослідженим у науковій літературі. Особливої актуальності зазначене питання набуває в умовах трансформації суспільних інститутів, зміни характеру сучасного громадянського суспільства в умовах глобалізації. Сучасні виклики та загрози суспільству мають динамічний характер, який постійно впливає на сутність, структуру та особливості діяльності суспільних інститутів. Надзвичайність цих викликів та загроз обумовлює і надзвичайний характер форм і методів реалізації функцій держави. Разом з цим, захист прав і свобод людини є найважливішою цінністю. Тому дослідження окремих аспектів визначення балансу між необхідністю здійснення функцій держави та дотриманням прав і свобод людини і громадянина є важливим науковим завданням.

Метою статті є дослідження проблематики обмеження окремих прав і свобод людини та громадянина в інформаційній сфері у сучасних умовах під час реалізації функцій держави із забезпечення державної безпеки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Міжнародно-правові акти, які регламентують питання захисту прав і свобод, та українське законодавство містять правові норми, які визначають загальні критерії обмеження за окремих умов. Питання щодо обмеження цих прав, насамперед у міжнародному праві військових конфліктів та у кримінальному судочинстві, є предметом уваги багатьох науковців [1 – 13]. Досліджуючи складнощі у визначенні балансу між дотриманням прав і свобод людини та наявністю певних обставин надзвичайного характеру, що можуть призвести до відповідних обмежень, автори, як правило, не розглядають на теоретичному рівні сутність, зміст та методи реалізації окремих функцій держави. Науковці, що зосереджували свою увагу на питаннях інформаційного права, лише у загальних рисах констатують наявність обставин, які можуть призводити до обмежень прав в інформаційній сфері [14 – 16].

Разом з цим, сучасний глобалізаційний вплив на усі без винятку суспільні інститути, у тому числі і на право, зумовлює необхідність зміни підходів і у дослідженні проблематики держави та її функцій. На сьогодні глобалізація призвела і до глобалізаційності усього суспільства, а враховуючи стан, що постійно змінюється, до формування особливого суспільства – суспільства “ризиків” [17 – 19]. Зазначене зумовлює постійний вплив різних факторів на сутність та стан реалізації функцій сучасної держави.

Таким чином, питання щодо обмеження окремих прав і свобод людини і громадянина залишається малодослідженим сучасними науковцями, що зумовлює обрання теми статті.

Виклад основного матеріалу. За останні роки спостерігається сплеск наукового інтересу до проблеми функцій сучасної держави, оскільки підхід, що домінував у вітчизняній науці протягом майже 60 років, ґрунтувався на спрощеному розумінні суті держави, її властивостей та функцій. Цьому факту у сучасній правовій літературі дана належна оцінка і запропоновано змінити як сам підхід до пізнання феномену функцій держави, так і до конкретних наукових дефініцій [20, с. 30 – 31]. З огляду на обсяг викладення матеріалу, не вдаючись до дискусії з приводу визначення суті поняття “функція держави” у сучасних умовах, слід визначити основний напрям розуміння функцій держави. На нашу думку, слід підтримати точку зору, що визначає функцію держави як такий окремий вид діяльності держави, потреба у здійсненні якої породжує необхідність існування самої держави [21, с. 90 – 91; 22, с. 138]. На сьогодні, враховуючи сучасний стан розвитку держави, необхідно підтримати точку зору по розумінню функцій держави як таких напрямів діяльності останньої, у яких безпосередньо реалізується її соціальне призначення і потреба у здійсненні котрих породжує необхідність її існування, що ґрунтується на положеннях статей 1 та 3 Конституції України. Разом з цим, слід підтримати і висловлену у науковій літературі точку зору щодо розуміння функцій держави як взаємопов’язаних видів і напрямів діяльності, спрямованих на реалізацію завдань держави [18, с. 401].

Визначення окремих функцій, при цьому як їх переліку, класифікації, систематизації, так і суті кожної з них, на науковому рівні залишається мало дослідженим, попри численну літературу. Головна причина у цьому – відсутність системного підходу, який мав би своїм підґрунтям певне конкретне розуміння щодо суті держави та її соціального призначення. Насамперед науковці диференціюють функції держави на внутрішні та зовнішні розкриваючи, при цьому, окремі види функцій залежно від їх належності до зовнішніх чи внутрішніх. Але у питанні визначення суті забезпечення державної безпеки як функції держави та її місця у системі функцій, необхідно означити більш чіткий підхід. Насамперед, слід визнати, що забезпечення власної безпеки є надзвичайно важливим для будь-якої системи, у тому числі і держави [23, с. 202]. Слід зазначити також, що класифікація функцій держави на сьогодні потребує ґрунтовних досліджень на теоретико-правовому рівні, що значно ускладнюється множинністю сучасних точок зору та комплексним характером предмета дослідження – держави як соціального явища.

Стаття 17 Конституції України визначає, що забезпечення державної безпеки покладається на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави. На цей час державним правоохоронним органом спеціального призначення, що забезпечує державну безпеку, є Служба безпеки України. На Збройні Сили України покладено такі функції, як: оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності. Розвідувальні органи України здійснюють відповідну діяльність з

метою захисту національних інтересів від зовнішніх загроз. Відповідні функції покладено також і на інші державні органи та військові формування.

У той же час безпосередньо зміст поняття “забезпечення державної безпеки” законодавчо не визначено. Автором свого часу було зроблено певне дослідження щодо зміни підходів до визначення поняття “забезпечення державної безпеки” з урахуванням соціально-політичних змін у нашій державі [24, с. 129 – 130]. На наш погляд, забезпечення державної безпеки можна визначити як окрему функцію – складову охоронних функцій, що проявляє себе як діяльність на виконання такої функції. У даному випадку йдеться насамперед про захист (охорону) найневід’ємніших властивостей держави – її суверенітету, території, державних органів від тих чи інших загроз та прямих посягань. Звичайно, захист прав і свобод громадян також є одним із завдань діяльності із забезпечення державної безпеки. При цьому функцію забезпечення державної безпеки неможливо ототожнити ані виключно з внутрішньою, ані виключно із зовнішньою, зважаючи на її комплексний характер. Можливо лише стверджувати, що забезпечення державної безпеки є комплексною функцією держави, яка проводиться як на території країни, тобто має внутрішню складову, так і за її межами, тобто проявляється у зовнішній складовій. На нашу думку, неможливо ототожнювати функцію забезпечення державної безпеки також і з оборонною функцією держави, оскільки у сучасних умовах глобалізованого світу розуміння цієї функції також підлягає перегляду, враховуючи неоднозначність розуміння сучасної оборони держави [25, с. 34, 161 – 162, 165; 26, р.122].

Традиційно у радянській правовій науці вважалось, що кожна функція держави має відобразитись у певному напрямі діяльності апарату управління, а окремі функції відповідних органів управління мають становити реалізацію відповідної функції держави. Але уже в той час було зроблені певні, хоча і вкрай обережні, припущення щодо низького рівня ефективності роботи апарату управління по виконанню функцій і завдань держави, що було викликано збільшенням кількості органів управління та напрямів діяльності, які охоплювались їх компетенцією [27, с. 10], проте сумнівів щодо самого визначення суті управління тоді з огляду на причини ідеологічного характеру не виникало.

На сучасному етапі розуміння процесів державного управління прийнято вживати термін “державна політика”, яка розуміється як відносно стабільна, організована й цілеспрямована діяльність (бездіяльність) державних інституцій, здійснена ними безпосередньо чи опосередковано щодо певної проблеми або сукупності проблем, яка впливає на життя суспільства [28, с. 80 – 81], при цьому однією з визначальних рис державної політики є визначення її суті як відповіді на суспільні вимоги чи вимоги учасників процесу політики. У випадку із державною політикою у сфері забезпечення державної безпеки її все ж слід визначати як відповідь на суспільні вимоги як суспільства, так і окремих учасників процесу, а саме – державних інституцій. При цьому в демократичних суспільствах протиріч між цими вимогами не може існувати.

Це знайшло своє відображення і у чинному законодавстві, зокрема щодо визначення наявності на сучасному етапі основних реальних та потенційних загроз національній безпеці України, стабільності в суспільстві, у тому числі і у сфері державної безпеки. До числа таких загроз належать розвідувально-підбивна діяльність іноземних спеціальних служб, загроза посягань з боку окремих груп та осіб на державний суверенітет, територіальну цілісність, економічний, науково-технічний і оборонний потенціал України, права і свободи громадян; поширення корупції, хабарництва в органах державної влади, зрощення бізнесу і політики, організованої

злочинної діяльності; злочинна діяльність проти миру і безпеки людства, насамперед поширення міжнародного тероризму; загроза використання з терористичною метою ядерних та інших об'єктів на території України; можливість незаконного ввезення в країну зброї, боєприпасів, вибухових речовин і засобів масового ураження, радіоактивних і наркотичних засобів; спроби створення і функціонування незаконних воєнізованих збройних формувань та намагання використати в інтересах певних сил діяльність військових формувань і правоохоронних органів держави; прояви сепаратизму, намагання автономізації за етнічною ознакою окремих регіонів України.

Отже, на законодавчому рівні визначено наявність існування певної сфери забезпечення національної безпеки, а саме – сфери державної безпеки. У цій сфері відповідним чином визначаються і основні напрями державної політики.

Діяльність, спрямована на нейтралізацію та усунення зазначених загроз, є реалізацією функції держави із забезпечення державної безпеки. Оскільки поряд з правовою формою реалізації функцій держави існує також і організаційна, питання щодо належної правової регламентації такої форми у сучасних умовах потребує відповідної наукової розробки. Сутність організаційної форми реалізації функції забезпечення державної безпеки полягає у застосуванні спеціальних методів діяльності спеціально уповноважених органів. В деяких країнах зазначені методи запропоновано виводити з числа методів правоохоронної діяльності [25, с. 167; 29, с. 219]. Разом з цим міжнародно-правові акти Ради Європи визначають верховенство прав і свобод людини і громадянина і обмежують окремі дії державних органів з реалізації окремих функцій держави. Особливо це стосується реалізації функції забезпечення державної безпеки. Окремі обмеження та виключення встановлюються лише в інтересах національної та громадської безпеки та економічного добробуту країни. Разом з цим, як показує аналіз правозастосовної практики країн-членів Ради Європи та її інтерпретації Європейським судом з прав людини, така обмеженість, як правило, застосовується до прав в інформаційній сфері – права на повагу до приватного та сімейного життя та права на свободу вираження поглядів. При цьому існує і спеціальна норма права, яка визначена статтею 15 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод і містить можливість відступу країною від зобов'язань внаслідок надзвичайної ситуації. Трактатування надзвичайної ситуації на сьогодні є дещо розмитим, що дало можливість сучасному юристу і філософу Дж. Агамбену висловитись про звичайний характер такої надзвичайної ситуації [30, с. 11 – 12]. Подібний погляд висловлено і в науковій юридичній літературі [1, р. 223; 4, р. 106 – 107; 13, р. 673;].

Побіжний аналіз висловлених у літературі думок з цього приводу дає змогу визначити, що такі обмеження досить поширені, а висловлені правові позиції щодо конкретних ситуацій уникають термінологічної визначеності. Зазначене зумовлено в основному телеологічним тлумаченням норм міжнародно-правових актів, що передбачає цільовий підхід, а не надання конкретних дефініцій абстрактного характеру. Разом з цим слід констатувати, що аналіз правових позицій судів та правозастосовної практики на жаль перебуває поза увагою науковців.

Висновки.

По-перше, сучасний розвиток суспільства впливає на функції держави, викликаючи трансформації зазначених функцій, проте зазначене не означає відмову держави від реалізації своїх функцій. Особливо це стосується функції забезпечення державної безпеки, оскільки вона притаманна будь-якій державі, а її існування нерозривно пов'язано з існуванням держави як соціального інституту.

По-друге, процеси глобалізації значним чином впливають і на розуміння надзвичайного характеру умов реалізації окремих функцій держави. Саме розуміння надзвичайності на сьогодні з огляду на постійність та трансформацію викликів і загроз потребує ґрунтовного наукового дослідження з урахуванням напрацювань правової науки.

По-третє, реалізація функції забезпечення державної безпеки неодмінно кореспондується із питанням обмеження прав і свобод людини та громадянина у сучасних умовах, і особливо це стосується інформаційної сфери.

По-четверте, сучасна правозастосовна практика, втілена у правових позиціях вищих судових органів, має в своїй основі цільовий підхід до конкретної ситуації, але не дає дефініцій. Зазначений підхід зумовлює загальне ставлення до проблеми і має сприяти подальшій науковій розробці цієї проблематики.

Використана література

1. Novius B. The Limitation Clauses of the European Convention on Human Rights: A Guide for the application of section 1 of the chapter? / Berend Novius // *Ottawa Law Review*. – 1985. – Vol 17 (2). – P. 213 – 261.
2. Oraa J. Human rights in states of emergency in International Law/ Jaime Oraa. – Oxford: Clarendon Press, 1992. – 285 p.
3. Fitzpatrick J. Human rights in crisis: the international system for protecting rights during states of emergency / J. Fitzpatrick. – Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1994. – 260 p.
4. Aolain F.N. The emergence of diversity: differences in human rights jurisprudence/ Fionnuala N.Aolain // *Fordham International Law Journal*. – 1995. – Vol. 19, Issue 2. – P. 101 – 142.
5. Кузьменко П.М. Забезпечення правомірності обмеження особистих конституційних прав і свобод людини в діяльності Служби безпеки України : посіб. / П.М. Кузьменко; Нац. акад. Служби безпеки України. – К. : Алефа, 2003. – 61 с.
6. Савченко О. До визначення поняття обмеження прав і свобод людини та громадянина у діяльності міліції / О. Савченко // *Право України*. – 2004. – № 8. – С. 40 – 42.
7. Гасанов К.К. Абсолютные права человека и ограничения прав / К.К.Гасанов, В.А. Стремоухов // *Правоведение*. – 2004. – № 1(252). – С. 164 – 173.
8. Hickman T.R. Between Human Rights and the Rule of Law: Indefinite Detention and the Derogation Model of Constitutionalism/ T.R.Hickman // *The Modern Law Review*. – 2005 – Vol. 68, Issue 4. – P. 655 – 688.
9. Wong K.C. The Impact of of USA Patriot Act on American society: an evidence based assessment / Kam C.Wong. – New York : Nova Science Publishers, Inc., 2007. – 404 p.
10. Осинська О. В. Проблемні аспекти меж і обмежень прав людини, їх співвідношення / О. В. Осинська // *Держава і право : зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки*. – К. : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2008. – № 41. – С. 133 – 138.
11. Назаров В.В. Конституційні права людини та їх обмеження у кримінальному процесі України: монографія / В.В. Назаров. – Х. : Золота миля, 2009. – 400 с.
12. Garlicki L. “Constitutional Values” And The Strasbourg Court/L.Garlicki // *Acta Societatis Martensis*. – 2009-2010. – Vol 4. – P. 13 – 21.
13. Hafner-Burton E.M. Emergency And Escape: Explaining Derogations From Human Rights Treaties/ Emilie M. Hafner-Burton, Laurence R. Helfer, Christopher J. Farris // *International Organization*. – 2011. – № 65. – P. 673 – 707.
14. Дика Ю.В. Види адміністративно-правових обмежень прав громадян на екологічну інформацію / Ю.В. Дика // *Форум права*. – 2008. – № 1. – С.113 – 118. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2008-1/08djvnei.pdf>.
15. Марценюк О.Г. Теоретико-методологічні засади інформаційного права: реалізація права на інформацію: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.07 / О.Г. Марценюк; КНУВС. – К., 2009. – 22 с.

16. Лопатін С.І. Адміністративно-правові відносини у сфері забезпечення права громадян на інформацію: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.07 / С.І. Лопатін ; ДНДІ МВС України. – К., 2010. – 22 с.
17. Марченко М.Н. Государство и право в условиях глобализации / М.Н. Марченко – М. : Проспект, 2011. – 400 с.
18. Наливайко Л.Р. Державний лад України : теоретико-правова модель : монографія / Л.Р. Наливайко. – Х.: Право, 2009. – 597 с.
19. Приятельчук О.А. Соціально-філософський конструкт суспільства ризику / О.А. Приятельчук, О.М. Іщенко // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка, серія “філософія, політика”. – 2011. – № 104. – С. 23 – 27.
20. Лоцихін О. Економічна функція у системі функцій сучасної держави / О. Лоцихін // Право України. – 2006. – № 8. – С. 29 – 34.
21. Пискотин И.М. К вопросу о функциях советского государства в современный период / И.М.Пискотин // Советское государство и право. – 1958. – С. 89 – 100.
22. Тененбаум В.О. Государство : система категорий / В.О. Тененбаум – Саратов : Изд. Сарат. ун-та, 1971. – 212 с.
23. Викторов А.Ш. Введение в социологию безопасности : курс лекций / А.Ш. Викторов // М. : Канон+, РООИ “Реабилитация”, 2008. – 568 с.
24. Доронін І. Забезпечення державної безпеки як функція сучасної держави / І. Доронін // Право України. – 2006. – № 4. – С. 127 – 131.
25. Картер Эштон Б. Превентивная оборона : Новая стратегия безопасности США / Эштон Б. Картер, Уильям Дж. Перри : [пер. с англ.]. – М. : Наука, 2003. – 203 с.
26. O’Leary Margaret R. The Dictionary Of Homeland Security and Defense / Margaret R. O’Leary. – Lincoln (NE), iUniverse, 2006. – 500 p.
27. Пискотин И.М. Функции социалистического государства и аппарат управления / И.М. Пискотин // Советское государство и право. – 1973. – № 10. – С. 3 – 11.
28. Тертичка В. Державна політика : аналіз та здійснення в Україні / В. Тертичка – К. : Видавництво Соломії Павличко “Основи”, 2002. – 750 с.
29. Дондуков М.Ю. Разведка в государственном механизме США / М.Ю. Дондуков – М. : Кучково поле, 2008. – 448 с.
30. Агамбен Дж. Homo sacer. Чрезвычайное положение / Дж. Агамбен ; [пер. с итал.]. – М. : Европа, 2011. – 148 с.

~~~~~ * * * ~~~~~